

ETNOMUZIKOLOGIJA

Duhovne popijevke iz Hercegovine

Don Niko Luburić, Mostar

Uvod

Izvorni znanstveni članak

Glazba „nalazi u vremenu okvir svoga nastajanja, razvitka i nestajanja, pa je baš zbog toga neobično prikladna, da odrazi zbivanja u duševnom svijetu onoga koji je stvara i da izaziva suosjećanje srodnih obilježja u onome koji je prima.”¹

Ovim je riječima Josip Andreis u svojoj knjizi: *Vječni Orfej*, fenomenu glazbe dao obilježje svih drugih umjetnosti i umjetničkih djela, koja nastaju i nestaju u vremenu.

Nešto slično se dogodilo i događa s pojedinim napjevima duhovne popijevke u Hercegovini. To me je potaklo da autohtone duhovne napjeve iz Hercegovine pokušam zapisati i tako ih spasiti od zaborava.

Iz postojeće prikupljene građe ustanovio sam da je Hercegovina imala slabu vlastitu duhovnoglazbenu tradiciju, a puno napjeva ove vrste je ostalo nezapisano i nesačuvano.

Prvi razlog za takvo i toliko siromaštvo treba svakako tražiti u četiristoljetnoj turskoj okupaciji Hercegovine. Nijedan kraj našega prostora nije izišao iz četiristoljetne turske okupacije tako gol, osiromašen i zakočen u svome općem razvitku kao Hercegovina. Bosna je imala svoje samostane koji su se održali ne samo kao vjerske jezgre, nego i kao kulturna iskrišta našega katoličkog puka. U Hercegovini su odmah u prvim naletima samostani i župe bili srušeni sa zemljom.² Stoga je njezina okupacijska tama bila još tamnija. To vrijedi svakako i za glazbenu kulturu spomenutoga kraja, koje nije bilo. „Zato se nije čuditi, da se u Hercegovini nije čulo kroz četiristotine godina druge glazbe osim plača i jauka potištenih raje”.³ Tek zadnjih godina osmanlijskog vladanja moći će se razaznati melodije prvog buđenja.

U to vrijeme „od nabožnih pjesama narod je poznao: 'Gospin plač', 'U se vrime godišta', i 'Zdravo Tilo Isusovo'”⁴ A iza turskog polumjeseca Crkva će sa svećentvom ne samo dati svoj obol, nego će biti u prvim redovima vjerskih i kulturnih zbivanja na svim područjima, gdje je god to moguće.⁵

Iako je 1991. g. bjesnio rat u Hrvatskoj i trećina Hrvatske već bila okupirana od bivše „jugo” i srpsko-crnogorske vojske, a poneke izbjeglice iz Hercegovine (osobito istočne) već stizale u Zagreb, jer je i na njenim

prostorima rat bio na pomolu, dao sam se na posao. Snimio sam kazetu od 90 minuta s originalnim duhovnim napjevima iz Hercegovine uz pripovijedanje živih svjedoka. Spasio sam što je narod stoljećima pronosio (melodije s tekstovima, koje sam uredno snimio i zapisao), a možda tako i sačuvao dio tradicionalne duhovne glazbene kulture od zaborava.

POPIJEVKE KORIZMENOG VREMENA

1. Nekadašnji korizmeni običaji uz korizmene popijevke

Nekada je u kršćanskom životu hercegovačkog pučanstva i pučanstva uopće, korizma bila značajnije razdoblje od ijednoga drugog u crkvenoj godini. Bilo je to vrijeme duhovne obnove i škola kršćanske izobrazbe. Korizmena pokora bijaše stvarna slika ovozemnoga života, ali s Kristom, a uskršno veselje slikoviti predokus raja. Uskrš je doživljavao kao plod korizme. Zato se od nje ne može odvajati. A da se pokora lakše izdrži, prethodile su joj pokladne zabave. Sve je to nekako jedno s drugim bilo povezano. Stoga bih želio u ovom prikazu ukratko opisati nekadašnje hercegovačke korizmene običaje i popijevke od Poklada do Uskrsa, na temelju pisanih izvora i sjećanja starijih ljudi moga kraja.

Poklade su u stara vremena bile oproštaj s redovitim veseljem i svim ugodnostima u svakodnevnom životu. Zato se htjelo izdovoljiti u svemu što po sebi nije zlo. U većini hercegovačkih sela pokladno veselje počinjalo je u nedjelju uoči Čiste srijede, a svršavalo u utorak u pola noći. Glavno bi bilo popodne nedjeljom i utorkom. Za jelo bi se tih dana pripremlilo što se bolje moglo, osobito u utorak navečer. Nedjeljom iza mise i utorkom navečer bivalo je opće veselje: svirka, pjesma, ples i šala. Gotovo u svim selima plesalo se kolo: trusa,* proleta ili protrka*, dilber ili paun*, a u „istočnom” dijelu Hercegovine još lindo* i papić. Sviralo se različitim domaćim instrumentima: gusle,* lijerica,* diple*, svirala* (dvostrala ili dvojnica) i čurlik* (jednopolisac ili duduk). Bilo je više pjevanja: čobansko,* putničko* ili kiridžinsko, uzgor,* brojčica* (brojkavica, broja) i ganga.* Pjevalo je staro i mlado. Kad bi se vratili utorkom navečer iza deset sati kući, opet bi jeli i veselili se sve do ponoći.⁶

Dio zabavnog programa bile su i mačkare. Mačkare podsjećaju na Židove koji su uhvatili Isusa. Hodali su po selu i skupljali u naravi što bi im tko dao. Posvuda su igrali, pjevali i svirali. Nisu smjeli ništa sami uzimati. Uvečer bi to sve u jednoj kući zgotovili i zajednički veselo trošili do ponoći.⁶

U korizmi je sve to zašutjelo. Nije bilo momačko-curskih sijela, ženidbe ni svadbe, svirke ni plesa, pjevanja ni

* Vidi u dodatku: „Turcizmi i manje poznate riječi.”

šale. Nije bilo ni mladenačkog zabavljanja kroz to vrijeme. U obiteljskom i javnom društvenom životu vladala je ozbiljnost i povučenost koja je utjecala i na pojedince.⁷

Umjesto toga, jedno od posebno važnih mjesta u kršćanskom korizmenom životu zauzimao je *Gospin plač* i druge različite korizmene popijevke.⁸ „Bilo je različitih napjeva za 'Gospin plač', već prema tome, pjeva li se skupno ili pojedinačno. I ti su napjevi opet u različitim dijelovima Hercegovine različiti”.⁹ Plač se pjevao na putu i u kući, na poslu i u čobanluku, pojedinačno i zajednički. Pjevali bi ga i misari nedjeljom. Osobit je doživljaj bilo korizmeno sijelo na kojem bi stari i mladi skupa pjevali *Gospin plač* i druge korizmene popijevke. Trebalo je bar subotom i nedjeljom uvečer zajednički ispjevati, ili bar iskontati (ubrzano pjevati) cijeli *Gospin plač*. Iako je većina naroda tada bila nepismena, ipak je *Gospin plač* bio općenito poznat. Bilo je mladih, naročito ženskih koje su ga znale cijeloga napamet. A taj hercegovački *Gospin plač* dosta je dug, ima 668 stihova. U njemu je potanko opisana Isusova muka i smrt. Ostale narodne korizmene popijevke, koje su također imale posebno mjesto u korizmenom životu, nisu sadržajno vezane neposredno uz Isusovu muku, nego više potiču na razmišljanje o grijehu, pokori i vječnom životu. Mnoge od tih pjesama imaju i prosidbeni značaj. Izgleda da su i sadržajno i stilski domaćeg podrijetla. Neke su se pjevale kao i *Gospin plač*. Ali većina je imala i posebne napjeve. Mnogo su kraće od *Gospina plača* i različitog su sadržaja.¹⁰

Eto, uz spomenute pjesme korizmeni je duh prožimao sav život čovjeka. Na svim razinama suosjećalo se s Isusom koji trpi, ali s Isusom koji u svom trpljenju daje puni i pravi smisao svakom čovjeku, posebice onome koji u njega vjeruje.

To bi bio ukratko isječak negdašnjih korizmenih običaja u Hercegovini, iz kojih se prepoznaje kao u zrcalu vjera hercegovačkoga čovjeka i ljubav prema svemu što se zove smisao njegove budućnosti, a posebice vječne. U takvom vjerskom ozračju, naš čovjek je znao i želio trpjeti i suosjećati po uzoru na Bogočovjeka i za Bogočovjeka, ali s vjerom i nadom u konačno uskrsnuće. Iz te vjere i nade, iz tog trpljenja i pokore stvarao je i stihove i oblačio ih u melodije koje su bile izraz njegovog unutarnjeg i vjerničkog raspoloženja. Ali taj čovjek je u njih utkao dio samoga sebe, one su bile njegovo vlasništvo, one su bile vapaj njegove duše, ali na njih je bio i ponosan, one su dokaz njegova kulturno-glazbenog identiteta. Stoga ne smiju otići u zaborav, a pogotovo ih se ne smije odbaciti.

2. Korizmene popijevke

Prije nego se upoznamo s izvornim bilješkama i raščlambom korizmenih napjeva u Hercegovini, želio bih u ovom poglavlju najprije dodati još nekoliko praktičnih tumačenja i upozorenja o korizmenim popijevkama, te nekoliko povijesnih refleksija, o onim primjerima koje želim posebno obraditi.

U Hercegovini se, kako sam već spomenuo, od davnina kroz korizmeno vrijeme pjevao *Gospin plač*. To je najstarija i jedina korizmena popijevka, koja se nekada pjevala po jednom hercegovačkom napjevu uz male varijante, a danas gotovo svaka župa ima svoj vlastiti napjev. Neke župe čak imaju dva ili više napjeva. Zato su vrijedni te zaslužuju posebnu pozornost.

Najstariji, posebice ženski svijet, još uvijek pamti i poznaje i druge korizmene popijevke (s duhovnim tekstom), ali koje se nisu pjevale u crkvi, pa i one zaslužuju stanovitu pozornost. Od ovih popijevki zapisao sam samo jednu. To ne znači da kanim odustati od ostalih, nego naprotiv želim ovaj isti posao nastaviti što prije. Što sam se više bavio zapisivanjem i prikupljanjem ove vrste napjeva, to sam se sve više uvjeravao kako je to veoma vrijedno kulturno-glazbeno blago moga hrvatskoga naroda u Hercegovini.

a) *Gospin plač*

Gospin plač je, mogu slobodno kazati, najpoznatija korizmena popijevka koja se pjeva u Hercegovini. U Bosni i Slavoniji je također poznata, ali pod imenom *Plač Gospin*. U užoj Hrvatskoj je slabo poznata. Ove činjenice su me upravo potakle da napišem o toj popijevci neke povijesne crtice. Odatle ćemo se uvjeriti da je *Gospin plač*, ili *Plač Gospin* od davnina poznata pjesma u kršćanskom svijetu.

Prvi trag tog pjesmi nalazimo u latinsko kršćanskoj literaturi Engleske iz XI. stoljeća pod imenom *Planctus beatae Virginis*, a pripisuje se sv. Anzelm (1033.-1109.). U djelima sv. Anzelma (Migne P.L.T. 159. col. 271. ss. – Appendix spuriorum) ima natpis: „Dialogus B. Mariae et Anselmi de Passione Domini”. U primjedbi se veli također „Planctus beatae Mariae Virginis ad Anselmum de passione Domini”.¹¹

Iz uvoda saznajemo kako je sv. Anzelmo uz post i molitvu Bl. Gospu molio kako bi mu objavila bol i muku svojega Božanskog Sina. Blažena Gospa mu se ukazala i rekla da je Božanski Spasitelj toliko patio i trpio u svojoj muc, te nema toga tko bi to ispričati mogao bez plača i boli. No, ona će mu to ipak saopćiti sve redom budući da je u preobraženom stanju, pa stoga i slobodna od svake boli. Sv. Anzelmo postavlja pitanja na koja mu Gospa odgovara. Cijeli se *Planctus* dijeli u 16 poglavlja; počinje s molitvom u vrtu Getsemanskom, a završava se polaganjem Isusa u grob.¹¹

Dr. Jos. Pohle, profesor u Bresslau je tvrdio da je taj *Planctus* često bio obrađivan u svjetskoj književnosti. No, za nas je dosta što imamo pjesmu: *Plač Bl. Djevice*

* Naziv čobanluk, vidi tumač ulomka „Turcizmi i manje poznate riječi”.

Marije od Matije Divkovića (1563.-1631.), franjevca iz Bosne. Tiskana je bosančicom, a potpun joj naslov glasi: *Plač blažene djevice Marije, koji plač ispisavši mnoge stvari bogoslovne, fra Matije Divković iz Jelašak, iz provincije Bosne argentinske, prikaza svetomu ofcijiju inkvizicioni aliti iziskovanja, sveto ofcijije vidivši, da je stvar vele bogoljubna; za to dopusti, da se može štampati.*¹¹

Neće se odviše reći, ako se ustvrdi, da aprobacija najvišega crkvenog sudišta, uz gorljivu revnost sinova sv. Franje, odlučila da se *Plač Gospin* udomio prije svega u Bosni i Slavoniji gdje su ga vjernici, mladi i stariji, znali gotovo naizust i svaki su ga dan pred večer pjevali.¹²

Divkovićev pjesmotvor slijedi događaje prema *Planctusu*, no bez poglavlja. Ima dva dijela: prvi dio od izdajstva Judina do ukopa Kristova ima 282 stiha, drugi dio ima 130 redaka i nosi natpis: *Plač koji Gospa učini po ukopaniu i sahranjeniu u grob tiela Isusova.*¹²

Divkovićev *Plač Gospin* više nije u upotrebi jer njegov tekst obradiše drugi, prije svega fra Marijan Jaić, Brođanin (1795.-1858.) u svojoj pjesmarici *Vinac bogoljubnih pisama* 1856. u Budimu, deseto izdanje, u 372 stiha. Bolje obrađeni tekst imao je *Novi vijenac* biskupije bosanske i srijemske, Đakovo 1908. u 428 stihova i *Muka Gospodinova ili Gospin plač* što je objavljen 1915. u Dubrovniku.¹²

Kod nas u Hercegovini ovi tekstovi *Plača Gospina* uopće nisu poznati niti se pjevaju. Za razliku od ovih pjeva se *Gospin plač* od fra Anđela Nuića. Svakako ovaj tekst ima veze s Divkovićevim i na njemu se temelji.¹²

Iz Nuićevog teksta se vidi da je to stara narodna pobožna pjesma koja veliča Kristove patnje podnesene za spasenje ljudskoga roda. Napisana je u obliku dijaloga između Isusa, Marije i Ivana. Upravo u epskoj širini opijeva Isusove zadnje časove „po Ivanu evanđelisti koji Gospi plač navisti“. Tekst pjesme uglavnom opisuje osjećaje (na početku) vezane uz muku, koji potiču na proživljavanje i vjerničko udioništvo u mucu, te na to nadovezuje opis događanja o kojima priča izvještaj o mucu Isusovoj prema četvrtom evanđelju. Tekst ima 668 osmeračkih stihova.¹³

Osim ovoga u Hercegovini je još poznat i tekst fra Petra Kneževića (Mleci, 1753.) koji je kraći, a pjeva se u duvanjskom kraju. Knežević se redovito pjevao po kućama, dok je Nuićev bio pjevan samo u crkvi.¹⁴

U prijašnja vremena dok je Hercegovina bila još pod turskom okupacijom, pa do najnovijih dana, kroz Korizmu se nisu pjevale nikakve vesele ni ljubavne pjesme u selima. Umjesto njih pjevao se *Gospin plač*. U početku se pjevao po jednom napjevu, a onda su na taj napjev dodavane male varijante, da bi naposljetku došlo do posve različitih napjeva. I ti su napjevi u različitim dijelovima Hercegovine opet postajali različiti, da bi na kraju svaka župa imala svoj, a neke dva i više napjeva, kao što ćemo se i sami uvjeriti na slijedećim notnim prikazima.

1. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: MARKO LUBURIĆ

Starost: 68 godina

Zvanje: poljoprivrednik

Rodom iz: Studenci

Ostali podaci o pjevaču: poznat u mjestu kao dobar pučki pjevač

ZAPIS:

Datum: 20. prosinca 1991. god.

Mjesto: Studenci

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano: (da-ne): ne

$\text{♩} = 120$

Mu - ka gor - ka Go - spo - di - na,

I - su - kr - sta Bo - žjeg Si - na.

2. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: ĐURO KULAŠ

Starost: 72 godine

Zvanje: svećenik

Rodom iz: Crnići, župa Aladinić

Ostali podaci o pjevaču: dugogodišnji župnik u Gracu kod Neuma

ZAPIS:

Datum: 29. prosinca 1991. god.

Mjesto: Gradac kod Neuma

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano: (da-ne): ne

$\text{♩} = 76$

Mu - ka gor - ka Go - spo - di - na,

I - su - kr - sta Bo - žjeg Si - na.

3. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: CVIJA MARIĆ

Starost: 80 godina

Zvanje: domaćica

Rodom iz: Orlja, župa Stolac

Ostali podaci o pjevaču: voli pučku popijevku i rado je pjeva

ZAPIS:

Datum: 5. prosinca 1991. god.

Mjesto: Orlja, župa Stolac

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

$\text{♩} = 76$

Mu - ka gor - ka Go - spo - di - na,

I - su - kr - sta Bo - žjeg Si - na.

4. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: JANJA MASLAČ

Starost: 63 godine

Zvanje: domaćica

Rodom iz: Trebižat, župa Čapljina

Ostali podaci o pjevaču: prirodno nadarena sluhom i glasom

ZAPIS:

Datum: 5. siječnja 1992. god.

Mjesto: Trebižat, župa Čapljina

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

$\text{♩} = 96$

Mu - ka gor - ka Go - spo - di - na,

I - su - kr - sta Bo - žjeg Si - na.

5. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: s. GRACIJA AKMADŽIĆ

Starost: 50 godina

Zvanje: časna sestra

Rodom iz: Drinovci

Ostali podaci o pjevaču: voditeljica katedralnog zbora

ZAPIS:

Datum: 10. prosinca 1991. god.

Mjesto: Mostar

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

$\text{♩} = 96$

Mu - ka gor - ka Go - spo - di - na,

I - su - kr - sta Bo - žjeg Si - na.

6. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: s. BRIGITA LUBURIĆ

Starost: 44 godine

Zvanje: časna sestra

Rodom iz: Radišići, župa Humac

Ostali podaci o pjevaču: voditeljica župnog zbora

ZAPIS:

Datum: 2. veljače 1992. god.

Mjesto: Radišići, župa Humac

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

$\text{♩} = 88$

Mu - ka gor - ka Go - spo - di - na,

I - su - kr - sta Bo - žjeg Si - na.

7. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: s. BRIGITA LUBURIĆ

Starost: 44 godine

Zvanje: časna sestra

Rodom iz: Radišići, župa Humac

Ostali podaci o pjevaču: „Plač“ naučila pjevati od oca Luke, rođen 1907. godine

ZAPIS:

Datum: 12. veljače 1992. GOD.

Mjesto: Radišići, župa Humac

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

Mu-ka gor - ka Go-spo-di - na,
I - su-kr - sta Bo-žjeg Si - na.

8. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: VLADO MILETIĆ

Starost: 23 godine

Zvanje: student

Rodom iz: Čelebići, župa Konjic

Ostali podaci o pjevaču: Bogoslov hercegovačke franjevačke provincije

ZAPIS:

Datum: 21. travnja 1992. god.

Mjesto: Čelebići, župa Konjic

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

Mu-ka gor - ka Go-spo-di - na,
I - su-kr - sta Bo-žjeg Si - na.

9. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: s. SLAVICA TOMIĆ

Starost: 36 godina

Zvanje: časna sestra

Rodom iz: Donji Brišnik, župa Bukovica

Ostali podaci o pjevaču: klanjateljica Krvi Kristove

ZAPIS:

Datum: 2. svibnja 1992. god.

Mjesto: Donji Brišnik, župa Bukovica

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

Mu - ka gor - ka Go - spo - di - na,
I - su - kr - sta Bo - žjeg Si - na.

10. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA
(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: ANĐA ŠUTALO

Starost: 85 godina

Zvanje: domaćica

Rodom iz: Donje Hrasno (Hutovo)

Ostali podaci o pjevaču: Anđa je r. Prkačin (djev. prezime)

ZAPIS:

Datum: 28 studenoga 1991. god.

Mjesto: Donje Hrasno (Hutovo)

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

Mu - ka gor - ka Go - spo - di - na,
I - su - kr - sta Bo - žjeg Si - na.

11. Prvi stih popijevke: MUKA GORKA GOSPODINA

(Posebni naslov): GOSPIN PLAČ

PJEVAČ:

Ime i prezime: S. BRIGITA LUBURIĆ

Starost: 44 godine

Zvanje: časna sestra

Rodom iz: Radišići, župa Humac

Ostali podaci o pjevaču: voditeljica župnog zbora

ZAPIS:

Datum: 2. veljače 1992. god.

Mjesto: Radišići, župa Humac

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

Pripomena: Sve stihove GOSPINOŠ PLAČA vidi u MOLITVENIKU fra Anđela Nuića; Pastoralna biblioteka Franjevačkoe teologije, Sarajevo, 1966; str. 165.

b) „O Isuse, devlet moj”

Spomenuo sam kako najstariji svijet u Hercegovini pamti i poznaje i druge autohtone korizmene popijevke, a ne samo „Gospin plač”. Iako su te popijevke duhovnog sadržaja, nisu se pjevale u crkvi, nego po kućama, na radnom mjestu kod kuće ili u polju, u brdu kod ovaca, na zajedničkim sastancima itd. Nisu sadržajno vezane neposredno uz Isusovu muku, nego više potiču na razmišljanje o grijehu, pokori i vječnom životu. Zabilježio sam samo jednu, ali ima ih više. Neke su se pjevale kao i „Gospin plač”, ali većina je imala posebne napjeve.¹⁵

Jedna od tih je i ova koju sam zapisao: *O Isuse, devlet moj*. *Devlet* je riječ turskog podrijetla, a označava carstvo, moć, gospodstvo, sreću. Pjesmom se izražava jaki doživljaj sigurnosti ili spašenosti uz Isusa (*pri Tebi je život moj*), obnova života vezana uz praštanje i

pobjedu nad strahom. Na toj crti možemo shvatiti i Isusa „gvardijana” (simpatična reminiscencija na franjevačku prisutnost u Hercegovini), pri čemu se ta „gvardijanska” ili čuvarska funkcija proteže na Isusovu majku. Nejasna je slijedeća strofa koja kao da sugerira Marijino majčinstvo koje se odnosi na Ivana? U krštenju, koje se moli od Ivana svakako se zrcali kršćansko krštenje. *Radi Boga i vjere. Svemu puku na veselje, Mrtvim dušam’ na spasenje* je kao nagrada onima koji budu slijedili Ivanovo krštenje obraćenja. *Spasi Bože duše naše, Kano sveto Tijelo vaše* puno je povjerenja u Isusovu božansku moć i milosrđe.

Ovaj način pjevanja mogli bismo nazvati oglašbljeno pripovijedanje, jer je melodijski ambitus napjeva veoma malen. Pjeva se u opsegu smanjene terce, zapravo to je opseg velike sekunde. Kao da se i ovaj napjev pjeva prema principima strukture kratkog napjeva, pa nas navodi na pomisao da ima sličnosti s onim starinskim brojalicama, pjesmama narativnog karaktera. Popijevka je, dakle, veoma zanimljiva s obzirom na sadržaj, kretanje melodije i na način izvođenja.

12. Prvi stih popijevke: O ISUSE, DEVLET MOJ

PJEVAČ:

Ime i prezime: CVIJA MARIĆ

Starost: 80 godina

Zvanje: domaćica

Rodom iz: Orlja, župa Stolac

Ostali podaci o pjevaču: voli pučku popijevku i rado je pjeva

ZAPIS:

Datum: 5. prosinca 1991. god.

Mjesto: Orlja, župa Stolac

Pokrajina: Hercegovina

Ime zapisivača: Niko Luburić, svećenik mostarske biskupije

Tiskano (da-ne): ne

O ISUSE, DEVLET MOJ

O Isuse, develt moj,
Pri tebi je život moj.

Kad se tebe promislim
Sve mi grijeh oprostiš.

Nikoga se ne bojim
Neg' Isusa i Jezusa.

Isus nam je gvardijan
I Divica Marija.

Koja Boga rodila
I svetoga Ivana.

Krsti mene Ivane
Radi Boga i vjere.

Svemu puku na veselje
Mrtvim dušam na spasenje.

Spasi Bože duše naše
Kano sveto Tijelo vaše.

TURCIZMI I MANJE POZNATE RIJEČI

Brojalica (brojkavica, broja) – vrlo stara hercegovačka pučka popijevka. Ona čini neku vrstu prijelaza između putničkoga pjevanja i prave gange. Sam joj naziv govori o načinu pjevanja. Ovaj način pjevanja mogli bismo nazvati oglašljeno pripovijedanje, jer je melodijski ambitus vrlo malen. Pjeva je više pjevača, svi izgovaraju cijeli tekst.

Čobanluk – čuvanje ovaca na paši.

Čobansko – pjevanje koje pjeva čobanin (ovčar, pastir) čuvajući ovce na paši.

Ćurlik – pučki drveni instrument s jednom cijevi. Zbog njegova karakteristična oblika čini se da je podrijetlom s Istoka ili da je nastao pod utjecajem istočne kulture. Glava mu je tubasta i plosnata, a prebiraljka u sredini zadržljala. Često ga ukrašavaju rezbarenjem. Kod nekih je labium zasječen na prednjoj, a kod drugih na stražnjoj strani prebiraljke.¹⁶

Dilber ili paun – lagani ples s polaganim koračanjem. Obično je zatvoreno kolo, a ruke se drže na ramenima susjeda ili spojene dolje sa strane. Kolo se kreće na pravu stranu. U istočnoj Hercegovini pravi je smjer na „desnu ruku“, a u zapadnoj na „lijevu ruku“. Kod muslimana je također na „lijevu ruku“. Pleše se tri koraka u jednom smjeru, četvrti u drugom i korak na staro mjesto. Pleše se uz pjevanje raznih popjevaka, često lijepih sadržaja. Negdje se ovaj ples zove i „kolanje“.¹⁷

Diple – dvocjevo (dvovrlo) glazbalo s mijehom. Riječ „diple“ F. Kuhač izvodi od litvanske riječi „duple“, što znači mijeh i od grčkog izraza „diplos“ (dvostruk). Zvuče neprekidno, imaju svoj mijeh – svoje zračno spremište – koje svirač s vremena na vrijeme napuše plućima. Iz mijeha diplar laktom potiskuje zrak u svirale. Najbolji je mijeh od jareće kože. Jare se sadere na jednu nogu. Gdje je bilo grlo tu se utisne sirala. Pozadi se stavi jedno drvo s ogledalom. Gdje je

bio pupak, tu se utisne jedna drvena cijev s ventilom, da ne izlazi zrak. Ta se cijev zove dulac. Radi ukrasa na mijeh se ugrađuju zubi od divlje svinje i mali rogovi od šilježeta (janje od 3 do 6 mjeseci). Ovo je glazbalo veoma slično hercegovačkoj svirali (vidi: svirala), samo što su diple opremljene jezičnim piskom koji je izrađen od trske ili od bazgova drveta, a i cijevi su mnogo bliže jedna drugoj nego kod hercegovačke svirale. Sustav bušenja cijevi i rupica je isti kao i kod svirale, samo što je manja razlika od prvog i ostalih intervala jer su cijevi mnogo uže (6 mm) i mnogo kraće. Kod dipala se buši 6 rupica na lijevoj i 6 rupica na desnoj cijevi usporedno. One se tijekom sviranja na diplama zatvaraju i otvaraju s tri prsta lijeve i s tri prsta desne ruke. Što se tiče melodije ona je također dvoglasna, a najčešći interval je sekunda. Za razliku od hercegovačke svirale ovdje je mogućnost improviziranja veća radi toga što postoji spremište zraka, pa svirač može nesmetano izraziti svoju maštu. Kod svirale motivi su kraći, jer svirač mora često prekinuti melodijsku crtu radi uzimanja zraka.¹⁸

G a n g a – jedna od najstarijih pučkih hercegovačkih popjevaka. Raširena je po cijeloj Hercegovini. Pojavila se početkom ovoga stoljeća. Drži se da je u Hercegovinu došla iz Imotske krajine, preko Posušja i Bekije. Zapadna Hercegovina ima ljepšu i dotjeraniju gangu, dok je u istočnoj manje razvijena i jednostavnija. Naziv „ganga“ mogao bi se dovesti u vezu s albanskom riječi „kang“ (pjesma, veselje, zabava). Međutim, pučanstvo drži da joj ime dolazi od načina pjevanja. Dok glavni pjevač pjeva tekst u cijelosti, drugi pjevači, često i ne znajući novi tekst, pjevaju napjev na slogove „gan...gan...gan...“. Umjesto toga sloga katkad se izgovori „gin...gon...gun...“, prema vokalizacijama pjesme glavnog pjevača. Ganga je pučka dvoglasna popijevka. Pjevaju je najmanje dva ili tri, rado i cijela skupina pjevača. Otpočinje glavni pjevač, muškarac ili žena, a nastavlja svi i završe. Glavni pjevač pjeva tekst i melodiju, a ostali ga prate u istom ritmu prema vokalizacijama pjesme glavnog pjevača. Glasovi su često u disonantnom odnosu, dodiruju razne intervale do kvarte, prave glissanda, ritmičke prikucaje glasa (ukrase), oponašaju svirke na diplama, sviralama i guslama. Čudan dojam čini svršetak ovoga pjeva, gotovo uvijek u disonanci (oko sekunde). Intervali gangina pjeva ne odgovaraju uvijek temperiranom ugođaju. Za rješenje ovoga problema čini se da su naša sredstva polustepenskog sustava prevelika i nedostatna. Tekst gange je skoro uvijek dvostih, a svaki stih je najčešće deseterac. U njoj se opjevava dnevni život sela. Ganga se pjevala prilikom svečanosti, sijela, kolanja, poljskih radova, pri zajedničkom putovanju, kod stada itd. Danas je prava rijetkost čuti da netko ganga, zato tim više i zaslužuje zanimanje glazbenih učenjaka, a i glazbenika uopće, da bi se bilješkama i zapisivanjem sačuvali ti priprosti tipovi pučke kulture jednoga naroda. Njezina starost u svojoj biti seže nedogledno daleko.¹⁹

G u s l e – vrlo staro pučko glazbalo. I oblikom i načinom dobivanja tona, gusle su pralik svim gudačkim glazbalima. Izrađene su od javorova drva, osobito od onoga što raste u kršu, koje je tvrde, gušće, trajnije, a do kojega su ljudi lakše mogli doći, budući da su bili selioci, uglavnom stočari. Gusle se sastoje od glave, drška i korita (kusalo, paljača, varjača). Glava je obično urešena likom kakve životinje, ovnujskom glavom, jarčevom, zmajem, često i glavom kakva hajduka.

Ovisi o kraju u kojem žive guslari i oni koji ih izrađuju. U dršku ispod glave (koji spaja glavu i korito) rupa je, kroz koju je protaknuto krčalo na kojega se procijepom nateže struna. Donji dio drška razvija se u široko razvedeno korito s rupom na donjoj strani, po sredini dna. Dužina gusala, skupa s koritom i drškom, iznosi obično od 60 do 65 cm. Preko korita razapeta je koža, obično jareća, ovčja ili zečja. Koža je na vanjskim rubovima korita pričvršćena malim drvenim klincima. Napeta koža na koritu radi oduhe tona provrćena je rupicama i to užarenom žicom. Bušile su se u obliku križa, kruga, slova „s” i sl. Na donjem kraju gusala ostavi se produžetak za praću, za komad opute za koju se priveže donji kraj strune. Struna se preko kobilice (kenjca, konja, penjca) koja je nalik violinskoj, samo što je primitivnijeg oblika i izrade, po volji nateže krčalom. Struna je od konjskog repa, trideset do četrdeset dlaka. Kažu da je najbolja struna od mladoga crnog konja, vranca, jer je ta struna kvalitetnija i deblja. Gudalo je u polukrug savijen štapić s kratkim drškom. Većinom se pravi od drenovine i šimširovine. Tetiva na gudalu također je od strune. Na donju stranu korita nalijepi se komad smole ili pečatnog voska, o koji se struna gurala tare da se opusti od masnoće i da daje bolji zvuk. Kad se gudalom protrlja po smoli, njime se prijeđe nekoliko puta strunom da se s nje skine masnoća nastala od dodira prstiju. Gusle se drže prilikom guslanja tako da su između slabina, gotovo među koljenima, slobodne i s gornje i s donje strane. Lijevo rukom drži se vrat (držak), desnom se vuče gudalo. Guslar na sebi ne smije imati dlakavo tkanje niti smije guslati u blizini vunene odjeće, jer je to slab vodič zvuka, pa gusle slabo odjekuju.²⁰

Lijerica – pučki trožičani gudački instrument u okolici Dubrovnika.²¹

Linđo – Ovaj ples nije bio u tradiciji istočne Hercegovine. Kad su na demeke (sajmove) počeli dolaziti ljudi iz samog Dubrovnika i njegove okolice, plesali su linđu, pa ju je i mjesna mladež tako prihvatila i plesala. Pleše se uz svirku na lijerici i u parovima. Hrvati je plešu, a muslimani je nisu prihvatili.²²

Proleta ili protrka – U okviru kola koje igra izdvajaju se igrač i igračica i taj par u sredini izmjenjuje mjesta u vlastitom ritmu, neovisno o ritmu kola i popjevaka koje se pjevaju. Ovu vrstu kola nisu igrali muslimani.²³

Putničko – pjevanje za vrijeme putovanja, nazvano kiridžijskim. Premda je nestalo s kiridžijama (ljudi koji najviše rade s konjima i tovarima na njima gone) i danas ga se može čuti od starijih, koji ga još mogu dozvati u sjećanje i žele pokazati. Pjevalo se još kad se ide noću, kad je kod crkve tola (ručak koji vjernici na neke svetkovine ponesu od kuće i zajednički kod crkve ručaju), na Božić kod kuće, u svatovima itd. Pjeva se uz potresanje glasa. Popijevku započinje i pjeva pojedinac da bi potom prihvatio drugi pa treći i tako redom, sve dok se društvo ne izreda. Sadržaj teksta je improviziran. Dok pjevač pjeva, mora prema starom običaju staviti prst u uho, priljubiti dlan uz lice, oči držati više zatvorene nego otvorene i pri uobičajenim grimasama, posebice pomoću čela, otpjevati melodiju s naglašeno jakim fortom.²⁴

Svirala – aerofono dvocjevo (dvogrlo) glazbalo. Izrađuje se iz komada drveta kroz koji se buše dvije paralelne cijevi. Najbolje „zvoni” od drenovine, a pravi se veoma često od klana. Cijevi se na donjem kraju udaljavaju jedna od druge

da bi se instrument pri sviranju lakše držao. Svaka cijev ima labijalni otvor udaljen nekoliko centimetara od gornjeg kraja. U tom su dijelu smješteni piskovi koji se rade od jasenova drveta starog jednu do dvije godine. Dio koji se prislanja ustima zove se dušica. Širina bušenih cijevi najčešće je oko 1,6 cm, a dužina svirale je između 35-50 cm. Prožiganje rupica na cijevi veoma je važan posao, jer o tome ovisi kako će svirala „izgovarati”. Prožiganje prve rupice na desnoj cijevi određuje intonaciju ovog glazbala, kada je prva rupica gotova, onda dolazi u pitanje udaljenost druge od prve. To je još važniji posao, tu se određuje interval sviraline ljestvice, pa je to najvažnije pitanje kod pravljenja majstorske svirale. Uho je u tome glavno. Kad se prožegu tri rupice na desnoj strani, uzima se mjera i u istom razmaku prožegu četiri rupice na lijevoj cijevi. Kad majstor jedanput pogodi instrument, tad se dalje koristi tom mjerom u izradi drugih. Razlika između bosanske i hercegovačke svirale jest u tome što hercegovačka ima na lijevoj cijevi četiri, a bosanska tri rupice. To se objašnjava tako što Hercegovci mnogo sviraju na gusle, a prebiranje na njima vrše lijevom rukom. Tako im je lijeva ruka uvježbanija, a prsti pokretljiviji. Napjevi koji se izvode na ovom instrumentu obično ne prelaze oktavu, nego se kreću oko opsega tetrakorda. Ako je negdje potrebno povisiti ton, tj. proširiti opseg tonova, to se čini prepuhivanjem. U Hercegovini to kažu „na malu ili veliku paru”. Na prednjem dijelu svirala je urešena rezbarijama raznih hercegovačkih narodnih motiva.²⁵

Trusa – Pleše se u kolu i to tri koraka u jednu stranu a četvrti u suprotnu. Izvode se kao trčeci koraci s poskocima i zamahom slobodne noge u zrak na treći i četvrti korak. Ta je igra bez ikakve glazbene pratnje, pa se zato još naziva: gluvo, nasuvo, nako, bez išta. Kad se nosio nakit, zveckao je u ritmu koraka koji su se također čuli. Ovo je kolo vrlo efektno, te ima nekoliko varijanti kao: trusa starinska, trusa sitna itd.²⁶

Uzgor – Prema pjevanju Marka Luburića pok. Gabre iz Studenaca (68. god.) pjevanje uzgor je gotovo isto kao putničko pjevanje, samo što pjevači u kraćim intervalima potresaju glasom s manje naglašenim glissandom na kraju. I još jedna razlika: putničko pjevanje pjeva pojedinac, ostali se redaju redom, a uzgor u isto vrijeme pjevaju dva, tri i više pjevača i to svi jednoglasno (unisono).

BILJEŠKE

¹ Josip Andreis: *Vječni Orfej*, Zagreb, 1967., str. 1.

² Zdenka Miletić: *Jeka s hercegovačkog krša*, Kršćanska sadašnjost; Zagreb, 1988., str. 48. i fra Bazilije dr. Pandžić, Trebinjska biskupija u tursko doba, u zborniku: *Tisuću godina trebinjske biskupije*, *Studia Vrhbosnensia*, Vrhbosanska visoka teološka škola, priredio Ivica Puljić; Sarajevo, 1988., str. 91.

³ Fra D. Mandić: *Prvi počeci glazbe u Hercegovini*, u časopisu: *Sveta Cecilija*; Zagreb, God. X., 1916., sv. V., str. 155.

⁴ O. Tade Leko: Hercegovački franjevci i crkvena glazba, u časopisu: *Sveta Cecilija*; Zagreb, God. XIX., 1925., sv. 1, str. 18. i vidi, Zdenka Miletić: *Jeka s hercegovačkog krša*, Kršćanska sadašnjost; Zagreb, 1988., str. 49.

⁵ Usp. don Petar Vuletić: *Posebnosti crkvenoga pjevanja na tlu trebinjske biskupije*, u zborniku: *Tisuću godina trebinjske biskupije*, *Studia Vrhbosnensia*, priredio Ivica Puljić, Vrhbosanska visoka teološka škola; Sarajevo, 1988, str. 210. i vidi, o. Tade Leko: *Hercegovački franjevci i crkvena glazba*, u časopisu: *Sveta Cecilija*; Zagreb, God. XIX., 1925., sv. 1, str. 18-20.

⁶ Usp. Žarko Ilić: Korizmeni običaji, u zborniku: *Kršni zavičaj*, Katolički župni ured Drinovci, 1975., br. 8, str. 90.

⁷ Isto, str. 93.

⁸ Isto, str. 94.

⁹ N.N.: Pobožne narodne pjesme, u zborniku: *Kršni zavičaj*, Katolički župni ured Drinovci, 1973., br. 6, str. 10.

¹⁰ Usp. Žarko Ilić: Korizmeni običaji, u zborniku: *Kršni zavičaj*, Katolički župni ured Drinovci, 1975., br. 8, str. 96.

¹¹ Ferdinando Brixì: Plač Gospin. u časopisu: *Sveta Cecilija*; Zagreb, God. X, 1916., sv. 3, str. 68.

¹² Isto, str. 69.

¹³ Usp.: *Molitvenik fra Andela Nuića*, Pastoralna biblioteka Franjevačke teologije; Sarajevo, 1966., str. 165-185.

¹⁴ Usp. fra Petar Čirko: *Karakteristični napjevi u župi Rašeljke* (diplomski rad); Katolički bogoslovni fakultet; Zagreb, 1990., str. 20.

¹⁵ Prema pripovijedanju Cvije Marić pok. Stjepana iz Orlja, župa Stolac, rođ. 1913. godine.

¹⁶ Zdenka Miletić: *Jeka s hercegovačkog krša*, Kršćanska sadašnjost; Zagreb, 1988., str. 95-96.

¹⁷ Isto, str. 133-134.

¹⁸ Pero Martin Boras: *Folklorna glazba u Ljubuškomu* (diplomski rad); OOUR Prirodoslovno-matematičkih znanosti i studija odgojnih područja u Splitu; Split, 1986., str. 58-59.

¹⁹ Isto, str. 19-20.

²⁰ Isto, str. 47-48.

²¹ Usp. Bratoljub Klaić: *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora; Zagreb, 1974., str. 770.

²² Zdenka Miletić: *Jeka s hercegovačkog krša*, Kršćanska sadašnjost; Zagreb, 1988., str. 136.

²³ Isto, str. 135.

²⁴ Isto, str. 119-120.

²⁵ Pero Martin Boras: *Folklorna glazba u Ljubuškomu* (diplomski rad); OOUR Prirodoslovno-matematičkih znanosti i studija odgojnih područja u Splitu; Split, 1986., str. 54-56.

²⁶ Zdenka Miletić: *Jeka s hercegovačkog krša*, Kršćanska sadašnjost; Zagreb, 1988., str. 135.

(Nastavak slijedi)

O hrvatskim rômanskim bistričkim popijevkama iz Međimurja

Miroslav Vuk, Zagreb

ZNIZITE SE

Okretno $\text{♩} = 80 (24^{\text{a}})$

Zni-zi - - - te se ve, se go - - - re,
kaj bu-mo vi-de-li Za-go - - - rje,
kaj bu-mo vi-de-li Za-gor - - je,
Maj-ku Ma - - ri - ju Bi-stri - - čku!

1. Znizite se ve, se gore, kaj bumo videli Zagorje, kaj bumo videli Zagorje, Majku Mariju Bistričku!
2. Majku Mariju Bistričku, jêdnoga Sineka Isusa, jêdnoga Sineka Isusa i záročnika Josipa!
3. Lêpa je cirkvica bistrička, gđe nam prebiva Marija. Lêpa je kita ružmarin, išće je lèpši Marijin Sin!
4. Dej Bôg kaj si tam dôjdemo, prêk velikih bregov na Bistricu,
prêk velikih bregov na Bistricu pred našu drágu Majkicu!
5. Pred našu drágu Majkicu, Blázenu Djêvicu Mariju, Blázenu Djêvicu Mariju, lèpu dišeću fijolicu!
6. Veselo spêvajmo rômari i ki su doma ostali, i ki su doma ostali, si smo mi skupa Marijini!
7. Zdravo, zdravo, Marija, pozdrávljaju te z Medjimorja, pozdrávljaju te z Medjimorja naši stareši i brača!
8. Naši stareši i brača, mala děčica gingava!
Mada děčica gingava, ar si i jihova Majkica!
9. Ar si i jihova Majkica i cêloga Medjimorja, i cêloga Medjimorja, sega orsága horvatskoga!
10. Sega orsága horvatskoga, kak i nas ovdí sakoga, kak i nas ovdí sakoga, mila si sêm nam Majkica!

SVIM POŠTOVANIM PRETPLATNICIMA, SURADNICIMA, DOBROČINILJIMA I PRIJATELJIMA Sv. CECILIJE
SRETAN USKRS ŽELI
UPRAVA I UREDNIŠTVO